

שלמה צמח / המנדליים שלי

א.

לי יש כמה וכמה מנדלים. אחד שגאל אותי לפני ששים וחמש שנה מן המליצה העברית שעליה חונכתי ונתן לי לשון־של־בני־אדם, שפתחה לי דרכי אל הדיבור העברי. ואחד בשנות נעורי, כשנמשך לבי אחרי שירה ופרוזה, ומנדלי נתן לי ספרות־של־אמת שאינה פחותה במאומה מספרותן של כל אומות־העולם. ובזה גאוותי עליו. ויש לי מנדלי שלישי, בימים שהתחלתי לעסוק בביקורת; בימים שלמדתי בסורבונה את תולדות הרומאן הפיקארואי מגוזמן־איל פרש סיפורו של הספרדי מאתיאז אלימאן מסוף שנות המאה השש־עשרה עד „הנשמות המתות” של גוגול הרוסי, אשר מת רק שלושים וארבע שנים קודם שנולדתי. ואז הוספתי במחברתי, בין סירוואנטים, אלימאן, לאַסֶאָג, גוגול וכו', פרק מיוחד על הפיקארו העברי.

ובסוף יש לי מנדלי של ימי זיקנה, כשחזרתי אל הלשון מצד אחר, ואני רואה בה יסוד מכריע בקביעת אופייה של אומה ותרבותה. הנה קראתי מאמר חשוב של מירלו פֶּזְנֵטִי, חברו של סארטר ובר־פּלוֹגְטָא שלו, ושם המאמר „על הפינומינולוגיה של הלשון”, ובו רעיונות רבי־עניין על כוח־השפעתה של לשון־הספרות של אומה על תהליכי־התודעה של בניה. רצוני לומר, מנדלי היה בן־לוויה שלי בכל חנייה וחנייה שבארחות־חיי, ואין בלבי עליו אלא רגשות־הערצה והכרת־טובה. שכן מנדלי ומורה־דרכו בפרוזה ילֶג — שניהם מגואלי הספרות העברית ולשונה.

ב.

זה לא מנעני מלהודיע ברבים לפני חמשים שנה, שהצורה הפיקארואית המנדלאית כבר עשתה את שלה, והגיעה השעה שהספרות תתחיל ותעסוק ברומאן הבנוי. בעניין זה פרסמתי מאמר „בעבותות ההווי”, שלא השגיוחו בו ולא עמדו על כוונותיו ועל משמעו. דיני היה בצורות־ספרות ולא בתכניה. ידוע וידוע, שהסופר הפיקארואי, עניינו רובדי־חברה בשפלותם ובירידתם, ואין קובלין על כך, הואיל וכך טבעו של סוג־ספרות זה. אני קבלתי על טשטוש צורתו מחמת האַפִּיגוֹנִים של מנדלי. אפילו העזתי לומר, ש„אריה־בעל־גוף” של ביאליק, שמצד תנועת הסגנון וחיותו ורוב־עשרו הוא יותר ממנדלי, הרי מצד צורתו הוא פחות ממנו. אבל, לצערי, שומע לא היה לי. בשום פנים לא רצתה הספרות העברית לכתוב רומאנים, אף על פי שימי עלייתה, ברוסיה וארצותיה, ימי טולסטוי ודוסטויבסקי. והיתה לה קפיצת־הדרך — מן הפיקארו אל קאפקא וכו' וידיה ריקות.

עכשיו, דומני, משתדלת ביקורת מסוימת להחזיר למנדלי את מקום־כבודו, ואפילו רואה היא בי ראש המקטרגים עליו. סהדי במרומים, רבו פשעי, אבל מחטא זה נקי אני. הצרה היא, שלשון ביקורת זו אינה לשוני. אני, השמרן שאין לו תקנה, כשאני דן בספרות לעולם דיני בצורות. אבל עסקם של הללו לעולם בתורת־נפש ובפירושי תכנים. אני איני צריך למצוא את לבה־הרחמים של מנדלי ולהכריז עליו. מלכתחילה ידוע אני, שהפיקארואי מגלה מומי עמו ועוונותיו. ואין בכך כלום. אין מנדלי חייב להיכנע ללשון זו של „עלינו לשבח”. כשם שגוגול

ב„נפשות המתות“ לא נכנע ל„עלינו לשבח“ זה, וגילה את חרפתה של האצולה הכפרית הרוסית ברבים, ולא השגיח במלעיונים עליו. הנה קראתי „מחקר“ (בימינו לא „כותבים“ אלא „חוקרים“) ארוך ומסובך, המראה בעליל, שבחורה אחת באחד הסיפורים של מנדלי, לבה לב רחום וחנון. ובא למנדלי גואל. שאלה היא. מי נצרך לבזבז כוחות זה? מנדלי? לא. הביקורת העברית? זו ודאי אינה נצרכת לו. הרוסי אומר על כגון אלה — „המוזג מן הריקן אל הפנוי“.